

Proces globalizácie a problém zneužívania ekonomickej sily

Vladimír Vodzinský¹

Globalisation process and problem of the trespass upon economical power

In presented article „Globalisation process and problem of the trespass upon economical power“ I have analysed relationship between global economy forming and trespassing upon economical power.

I aim to state which factors have caused change of the structure and relationships system in human society, that is one of the most important signs of present period of its development. Consequently synergical effect will be described as well as practical application and applying of forms of economical policy. After that I tried to define resulting facts from such process.

When I wanted to achieve stated goal, I describe information process and integration problems of Slovak Republic, especially what is necessary when we want to be ready to create assumptions for future development. I evaluate development in Slovak Republic as a period of the wasted occasions, that remove from society essential part of competitive advantages, that would enable society to integrate to the european structure from the economical, as well as from the social view as relatively equal society.

Consequently I described globalisation process and trespassing of economical power, where first of all I mentioned signs of concrete social environment in present time. After such description I mentioned basic fact, that are forming global policy, goals and ways of tools applying of such policy.

In last part I mentioned bearers of economical power in global economy. In conclusion I can state, that as concern to the transitive states of middle and eastern Europe, bearers of economical power have elaborated shocking scenario of its transmission to the market economy. In presented article I wanted to present process that would be basis, very important for realization of economies restructuralisation.

Since till now mentioned fact was successfully achieved only in few cases, monopolisation of decision on the level of institutions, that manage forming of global economy as well as pressing of strongest economical subjects interests in world economical system are results of mentioned development.

Key words: *globalisation, International Monetary Fund, General Agreement on Tariffs and Trade.*

Pokiaľ bude jediný privilegovaný na tejto zemi,
násilie bude jeho verným psom.

Marlowe

Úvod

Ak budeme hľadať odpoveď na otázku, čo zapríčinilo zmenu štruktúry a systému vzťahov v ľudskej spoločnosti, ktorá je jedným z najvýznamnejších znakov dnešnej etapy jej vývoja, môžeme konštatovať, že to sú:

1. rýchly rast a diverzifikácia univerza prínosov vedeckotechnického rozvoja, ako produkt rozširujúceho sa poznania,
2. zlyhanie centrálné, plánom riadeného národohospodárskeho subsystému spoločenstva socialistických štátov, ako dôsledok zjednodušeného chápania zákonitostí spoločenského rozvoja, degenerácie systému jednej politickej strany a neustáleho zužovania priestoru pre hľadanie efektívnych ciest hospodárskeho, politického, a tým i spoločenského rozvoja,
3. zmena vzťahu medzi ponukou a dopytom na trhoch rozhodujúcej časti tovarov a služieb v priemyselne rozvinutej, trhovo orientovanej časti sveta, ktorá ich zmenila na trhy nasýtené, čo spôsobilo rast intenzity konkurencie a podielu necenovej konkurencie v ich rámci.

Synergickým efektom, ktorý integruje dôsledky týchto procesov, je doteraz nepoznaný rast koncentrácie kapitálu, trend k jeho centralizovanému riadeniu, a tým i zvyšovania tlaku na odstránenie bariér, ktoré sformovala hospodárska politika medzi národohospodárskymi subsystémami jednotlivých štátov a spoločenských skupení, ako prostriedku ochrany vlastných výrobcov.

To je súčasne aj hlavná príčina, ktorá vedie k tomu, že myšlienkové východiská, o ktoré sa dnes v prevažnej miere opiera snaha odpovedať na základné otázky, súvisiace s modelovaním budúceho vývoja spoločnosti, sú stále viac reprezentované liberálno-politickými koncepciami.

¹ Prof. Ing. Vladimír Vodzinský, CSc., Katedra podnikania a manažmentu, Fakulta BERG, Technická univerzita v Košiciach, ul.B.Němcovej 3, 042 00 Košice
(Doručené 11.4.2000, revidovaná verzia dodaná 24.1.2001)

Ich praktickou aplikáciou je následné uplatňovanie takých foriem hospodárskej politiky, ktorá prostredníctvom liberalizácie a internacionalizácie obchodu, tvorbou systému regionálnych a svetových cien, spoločnej meny, atď., otvára cestu procesu globalizácie.

Výsledkom je vznik :

- a) novej štruktúry hospodárskej základne ľudskej spoločnosti, ktorú tvoria tri vzájomne prepojené zložky, ktorými sú:
 - národné ekonomiky jednotlivých štátov,
 - regionálne ekonomiky rôznych integrácií,
 - globálna ekonomika.
- b) nového systému vzťahov medzi nositeľmi hospodárskej politiky na všetkých troch úrovniach, na ktoré sa rozčlenila hospodárska základňa spoločnosti, t.j. nositeľmi hospodárskej politiky národných, regionálnych a globálnej ekonomiky.

Základnou charakteristikou tohoto systému vzťahov je rýchly presun hospodársko-politického rozhodovania, ale i hospodársko-politického ovplyvňovania na úroveň regionálnych, ale najmä globálnej ekonomiky.

Transformačný proces a integračné problémy Slovenskej republiky

Preto, aby ktorákoľvek spoločnosť, a teda i naša bola pripravená čeliť problémom, ktoré z vyššie uvedenej vývoja vyplývajú a následne vytvárať predpoklady, umožňujúce aktívne a rovnocenne spolurozhodovať o svojej budúcnosti, je nevyhnutné:

1. pochopiť podstatu, mechanizmus fungovania a najmä dôsledky tohoto vývoja,
2. adekvátnym spôsobom formulovať ciele, funkcie nositeľov a uplatňovanie nástrojov hospodárskej politiky, čo v podstate znamená prispôbiť zmeneným podmienkam plnenie sociálno-ekonomických funkcií štátu.

Slovenská republika, ako súčasť spoločenstva socialistických štátov, sa po roku 1989 podobne ako ostatné štáty, ktoré ho tvorili, v dôsledku vyššie uvedeného vývoja, dostala do situácie, ktorú charakterizoval:

- rozpad ucelenej sústavy názorov a záujmov, a tým i zákonov, mocenských štruktúr, medzinárodných vzťahov, atď.

a následne

- spoločensko-politická, sociálna a ekonomická nestabilita.

Východiskom z tejto situácie sa stal proces transformácie spoločnosti, ktorý mal odstrániť základné príčiny neúspechu pokusu o socialistickú formu spoločenského rozvoja, t.j.:

- a) zlyhania systému jednej politickej strany
- a
- b) centrálné, plánom riadeného vývoja národného hospodárstva.

Vychádzajúc z postulátu o nereformovateľnosti tohoto systému, za základné ciele transformačného procesu sa stanovili:

- 1) prechod k systému viacerých politických strán (princíp demokratizácie),
- 2) vytváranie podmienok pre návrat k trhovo orientovanému vývoju národného hospodárstva (konkurenčný princíp),
- 3) splnenie podmienok umožňujúcich vstup do politicko-hospodárskych štruktúr únie európskych štátov (princíp integrácie).

Nepripravenosť novo sa formujúcich politických špičiek spoločnosti, podcenenie alebo neznalosť motívov, ktoré určujú ciele a spôsob uplatňovania nástrojov, ktorými nositeľ hospodárskej politiky priemyselne vyspelých, trhovo orientovaných štátov ovplyvňujú vývoj, viedol k veľmi zúženému výberu prostriedkov, umožňujúcich splnenie cieľov transformačného procesu.

Akcent sa položil na:

- zmenu vlastníckeho vzťahu, t.j. privatizáciu ekonomických subjektov tvoriacich štruktúr národohospodárskeho subsystému spoločnosti,
- vytvorenie podmienok pre okamžité zapojenie sa do prostredia regionálnych a globalizujúcich sa trhov (devalvácia meny, liberalizácia obchodu a cien, atď.) s tým, že ostatné vyrieši automa-tizmus pôsobenia trhového mechanizmu.

Ako dokazuje vývoj, toto chápanie transformácie nevedlo k sformovaniu:

- jasne definovaných vlastníckych vzťahov,
- funkčného systému trhov konformných inštitúcií,
- požadovanej reštrukturalizácie národného hospodárstva,
- konkurenčne schopných podnikov, atď.,

a ani k okamžitej integrácii do štruktúry vyššie uvedeného spoločenstva.

Naopak, v spolupôsobení so stratou zmyslu pre spoločenskú zodpovednosť a morálnou degradáciou jej realizátorov malo za následok:

- postupnú deštrukciu veľkej časti hospodárskej základne spoločností (napr. strojárkeho priemyslu),
- rastu podkapitalizácie podnikov,
- zvýšenie technického a technologického zaostávania,
- rastu zadlženosti a napokon i
- prechodu do rúk veriteľov (bánk, atď.)

a tým vznik nevidanej sociálnej diferenciacie a hlbokého poklesu úrovne života veľkej časti spoločnosti, ako i významnej redukcií strednej, relatívnej prosperujúcej väčšiny jej obyvateľstva.

Bez toho, aby som uvádzal všeobecne známe fakty o charaktere a dôsledkoch:

- nekompetentných zásahov do rámca hospodárskej politiky štátu,
- spôsobu privatizácie národného hospodárstva, atď.,

je možné konštatovať, že posledných desať rokov vývoja v SR možno objektívne hodnotiť ako obdobie premárnených príležitostí, ktoré zbavilo spoločnosť podstatnej časti tých konkurenčných výhod, ktoré by jej umožnili z ekonomického ale i celospoločenského hľadiska integrovať sa do európskych štruktúr ako relatívne rovnocenného subjektu.

Globalizácia a zneužívanie ekonomickej sily

Vývoj spoločnosti dokazuje, že hospodárska politika nikdy nebola aktivitou, ktorá sa uskutočňuje mimo konkrétneho sociálneho prostredia. V dôsledku vyššie uvedeného je preto dnes spojená s prostredím, ktoré je poznačené:

- diferencovanou úrovňou rozvoja výrobných síl a kvality výrobných vzťahov,
- rozdielnou mierou otvorenosti a decentralizácie, t.j. demokratičnosťou,
- rozdielnou úrovňou a charakterom, akým sa na jeho tvorbe podieľajú národné a nadnárodné inštitúcie,
- rôznosťou politicko-hospodárskych koncepcií, ktoré v jeho rámci uplatňujú nositeľa hospodárskej politiky, atď.

Existencia a rast intenzity presadzovania sa v úvode analyzovaných trendov však súčasne umožňuje konštatovať, že:

1. v národných štátoch, v závislosti od miery ich otvorenosti a úrovne zapojenia do medzinárodnej deľby práce, dochádza pri formovaní ich hospodárskej politiky k stále výraznejšiemu angažovaniu nadnárodných inštitúcií,
2. v integračných zoskupeniach, vznik a rozvoj ktorých vedie k formovaniu spoločnej hospodárskej politiky, inštitúcie nadnárodnej úrovne získavajú jednoznačne decíznu pozíciu,
3. v národných štátoch i integráciách sa najdôležitejším faktorom stáva spôsob, akým sa do procesov realizácie ich hospodárskej politiky presadzuje pôsobenie inštitúcií globálnej úrovne, inými slovami spôsobu, akým sa tvorí globálna ekonomika.

Ak za základné nositeľa budeme považovať: Organizáciu spojených národov (OSN), Svetovú banku (SB), Medzinárodný menový fond (MMF), Všeobecnú dohodu o obchode a clách (GATT), atď. a organizácie, ktoré tvoria ich štruktúru, potom bez ohľadu na to, ktoré štáty sú ich členmi, a preto bez ohľadu na to, či sú tieto inštitúcie nositeľmi hospodársko-politického rozhodovania alebo hospodársko-politického vplyvu, kľúčovou otázkou sa stáva to, kto určuje ich ciele a spôsob, akým uplatňujú nástroje hospodárskej politiky, ktoré subjekty ich ovládajú a presadzujú tak pomocou ich využívania svoj vplyv.

Ide o to, že v procese formovania globálnej ekonomiky, ciele a spôsob uplatňovania nástrojov, ktorými tieto inštitúcie disponujú, môžu byť využívané dvoma spôsobmi:

- a. v záujme ekonomických subjektov, ktoré v ich rámci dominujú,
- b. v záujme uspokojovania potrieb tých štátov, na ktoré sú zamerané ich aktivity.

Analýza vývoja v posledných štyroch desaťročiach prináša dostatočné množstvo príkladov dokazujúcich, že proces formovania globálnej ekonomiky je v rozhodujúcej miere podriadený záujmom a cieľom tých ekonomických subjektov, ktoré v uvedených inštitúciách získali dominantné postavenie. Prostriedkom, ktorý to umožňuje, je úroveň monopolizácie regionálnych trhov, ale najmä formujúceho sa globálneho trhu rozhodujúcej časti

tých komodít, ktoré majú pre existenciu a rozvoj spoločnosti kľúčový význam (moderné technológie, strategické a energetické suroviny, potraviny, atď.).

Kartelizácia a úroveň oligopólnej interdependencie vytvára v ich rámci objektívne podmienky pre zneužívanie ekonomickej sily, k čomu preukázateľne dochádza najmä týmito spôsobmi:

- 1) zneužívaním dominantného postavenia na trhu danej komodity,
- 2) zneužívaním dominantného postavenia v inštitúciách, ktoré sa stali nositeľmi hospodárskej politiky v rámci formujúcej sa globálnej ekonomiky.

Ad 1) Zneužívanie dominantného postavenia na svetových trhoch rozhodujúcich (životne dôležitých) komodít je priama forma zneužívania ekonomickej sily. Spočíva spravidla v takom správaní sa jej nositeľa, ktoré by nemohol uplatniť v prípade dostatočnej úrovne konkurenčnosti tohoto prostredia.

Prejavuje sa:

- diferencovaním ceny na trh dodávanej komodity pre rôznych spotrebiteľov, najčastejšie na základe ich rozdeľovania podľa politických kritérií (príkladom je uplatňovanie tzv. doložky najvyšších výhod zo strany USA),
- stanovením neprimerane vysokých cien vlastných výrobkov a požadovaním nízkych cien za nakupované tovary (príkladom je uplatňovanie tzv. teórie lacných surovín, ktorú v 60-tych rokoch začali využívať bývalé koloniálne mocnosti, V. Británia, Francúzsko, ale i USA, voči rozvojovej časti sveta),
- ovplyvňovanie vývoja cien komodity, ktorá má pre ekonomický rozvoj daného štátu kľúčový význam (príkladom je ovplyvnenie ceny medi zo strany USA, ktoré viedlo k zrušeniu obchodnej bilancie Chile a následne pádu vlády S. Allendeho), atď..

Ad 2) Zneužívanie dominantného postavenia v inštitúciách, ktoré sú nositeľmi hospodárskej politiky na úrovni tvoriacej sa globálnej ekonomiky je nepriama, menej viditeľná, ale veľmi účinná forma zneužívania ekonomickej sily, ktorá sa dnes stala formou najviac uplatňovanou.

Na tomto mieste je potrebné uviesť, že už citované nositele hospodárskej politiky v globálnej ekonomike sú inštitúcie, ktoré sa sformovali po druhej svetovej vojne (Bretton Woods, USA, 1945) s cieľom vytvoriť taký celosvetový finančný systém, ktorý by umožnil predchádzať zlyhaniam mechanizmu trhu a medzinárodného obchodu, ktorých sociálne dôsledky svet poznal na začiatku 30-tych rokov. Týmto inštitúciami sa stali:

- 1) Svetová banka (World Bank), ktorej poslaním malo byť poskytovanie dlhodobých pôžičiek orientovaných na realizáciu rekonštrukcie vojnou zničeného hospodárstva európskych štátov.
- 2) Medzinárodný menový fond (International Monetary Fund), ktorý mal poskytovať krátkodobé pôžičky tým štátom, v ktorých vznikli problémy s platobnou bilanciou (pasívne saldo platobnej bilancie). Mali slúžiť k úhrade dlhov tak, aby sa získal čas na vytvorenie predpokladov pre dlhodobu vyrovnanú vývoj platobnej bilancie štátu bez toho, aby musel použiť fiskálne opatrenia obmedzujúce obchodné aktivity (zavedenie cla, dovozných prirážok, limitov, atď.).
- 3) Všeobecná dohoda o clách a obchode (General Agreement on Tariffs and Trade) orientovaná na odstránenie bariér, obmedzujúcich možnosť zvyšovať objem svetového obchodu.

Systém mal fungovať tak, že MMF a GATT budú otvárať priestor pre rozvoj medzinárodného obchodu a SB podporovať cez rekonštrukciu vojnou zničených ekonomík európskych štátov zapájanie tejto časti sveta do jeho rámca.

Nebolo by objektívne nekonštatovať, že tento systém:

- a) pomohol uskutočniť povojnovú rekonštrukciu národného hospodárstva predovšetkým západoeurópskych štátov (Svetová banka tam investovala asi 5 miliárd USD),
- b) disponuje potenciálom, využitie ktorého za určitých podmienok môže viesť k celospoločensky pozitívnym výsledkom.

Dnes však platí, že tento systém slúži predovšetkým ako nástroj zhodnocovania finančného kapitálu tých štátov, ktoré sú dominantnými členmi inštitúcií, tvoriacich jeho základ. To v podstate znamená, že sa princíp pomoci nahradil princípom, ktorý je trhovej orientácii spoločenského prostredia vlastný, t.j. princípom efektívnej návratnosti investovaných prostriedkov.

Rastúci finančný potenciál týchto inštitúcií sa totiž už koncom 50-tych rokov preorientoval do rozvojovej časti sveta, prostredníctvom financovania projektov, ktoré boli zamerané na vytváranie trhov, na ktorých prioritne nachádzal odbyt tovar ekonomických subjektov tých štátov, ktorých daňoví poplatníci sa na tvorbe finančných prostriedkov najviac podieľali, teda priemyselne rozvinutých štátov.

Pôvodná Konfuciova úvaha, o ktorú sa pri poskytovaní pomoci opierali, a ktorá hovorí o tom, že ak chceme hladného nasýtiť raz, tak mu dajme rybu, ale ak má byť nasýtený trvalo, tak ho naučme chytať ryby, v novej interpretácii viedla k tomu, že hladný sa síce ryby chytať naučil, ale chytenú rybu ako protihodnotu za výučbu v podstate skonzumoval učiteľ.

Tak už začiatkom 70-tych rokov fungoval dobre prepracovaný systém pôžičiek, ktorý však rozvojovej časti sveta neumožňoval prístup k tomu podstatnému, a tým boli a sú moderné technológie, ktoré by im umožnili vstúpiť na trhy tovarov s vysokou pridanou hodnotou. Naopak, nútil ich splácať poskytované pôžičky (úvery) predovšetkým rastúcim vývozom svojho prírodného bohatstva. Keďže v tom čase bol zavedený aj systém pohyblivých úrokových mier, v okamžiku poklesu cien surovín v kombinácii s uplatnením ochranných praktík, vznikli podmienky preto, aby došlo k umelej zadlženosti rozvojovej časti sveta v dovedy nepoznaných rozmeroch (tak napr. dlh Mexika z týchto príčin v roku 1982 dosiahol viac ako 100 miliárd USD).

V okamžiku vzniku tejto zadlženosti vyššie citované inštitúcie uskutočnili krok, ktorého podstatu tvorilo poskytnutie tzv. prekleňovacieho úveru, ktorý by zadlženým štátom umožnil splácať úvery. Avšak preto, aby ich mohli dostať, museli už splniť tieto podmienky:

- radikálne obmedziť všetky výdavky štátu, včítane výdavkov na sociálne účely (školské, zdravotnícke, atď.),
- upustiť od uplatňovania tých nástrojov hospodárskej politiky, ktoré chránili ich trhy pred zahraničnou konkurenciou,
- odstrániť všetky prekážky pre vstup zahraničného kapitálu,
- prevziať zodpovednosť za zahraničné dlhy súkromného sektora štátom a
- plniť ako minimum tzv. kalendár platenia úrokov za poskytnuté úvery.

Koncom 80-tych rokov tak vznikol stav, kedy 15 najviac zadlžených štátov muselo odvádzať vo forme splátok podstatne viac peňazí, ako získalo na nové projekty, pričom realizácia týchto už prešla temer úplne do rúk ekonomických subjektov tých štátov, ktorých daňoví poplatníci peniaze do fondov uvedených inštitúcií poskytovali. Tak napr. v roku 1992 tieto štáty až 57% z celkovej sumy úverov, ktoré získali od Svetovej banky použili na nákup tovarov a služieb zo zahraničia, z toho viac ako 70% práve od sponzorských krajín. Tým okrem iného vznikol systém, ktorý umožnil prevod peňazí z verejného do súkromného sektora priemyselne vyspelejších štátov.

Dnes sme svedkami aktu tzv. odpúšťania dlžôb najchudobnejším štátom sveta. Ani tento krok vyššie citovaných inštitúcií a spoločností však nie je prejavom ich altruizmu, ale dobre premysleným (prekalkulovaným) činom. Jeho zmyslom je nedopustiť zníženie alebo rozpad už vytvoreného trhového priestoru v dôsledku sociálnej devastácie tejto časti sveta. Odstránenie jej následkov by totiž bolo jednak mnohonásobne nákladnejšie ako výška odpustených dlhov, ale najmä takým by bol pokles ziskov, spojený so stratou možností odbytu tovaru a služieb.

Pokiaľ ide o tranzitívne štáty strednej a východnej Európy, citované inštitúcie vypracovali tzv. šokový scenár ich prechodu k trhovej ekonomike. Jeho jadrom nie je nič iné, ako už popísaný postup a jeho prijatie nevyhnutnou podmienkou preto, aby mohli získať úvery na realizáciu reštrukturalizácie svojich ekonomík (ide o tzv. úvery typu B, podľa nomenklatúry úverov Svetovej banky).

Tu je potrebné tiež uviesť, že takto získané úvery je potrebné splácať s úrokmi, ktorých výška je v zásade rovnaká ako trhová, takže ich len ťažko môžeme nazvať pomocou. Ďalej je treba mať na zreteli i to, že ich treba splácať vo valútach. Z toho preto vyplýva, že štát, ktorý si takýto úver požičia, by ho mal použiť na reštrukturalizáciu alebo realizáciu projektu, ktorý preukázateľne povedie k získaniu dlhodobej konkurencieschopnosti odbo-ru, atď., v ktorom bude použitý.

Keďže sa to doteraz podarilo len v málo prípadoch, výsledkom uvedeného vývoja je monopolizácia rozhodovania na úrovni inštitúcií, ktoré riadia formovanie sa globálnej ekonomiky a presadzujú záujmy najsilnejších ekonomických subjektov vo svetovom hospodárskom systéme.

Záver

Kofi Annan, generálny tajomník OSN pri príležitosti víťania symbolického 6 miliardtého človeka v Sarajeve

musel konštatovať, že 50% ľudskej spoločnosti, t.j. 3 miliardy ľudí preto, aby prežili disponuje denne v priemere 3 USD. Inými slovami, že plná polovica ľudstva žije v biede.

Jednou zo základných príčin, ktorá vedie k tomu, že chudobní sa stávajú ešte chudobnejší a bohatí bohatšími, je existencia a spôsob fungovania analyzovaného svetového finančného systému, ktorý sa tak stal nástrojom zneužívania ekonomickej sily.

Literatúra

HITTLE, A.: World Bank. *FEEC*, Belgium, Brusel 1992.

URBAN, L. a kol.: Hospodárska politika. *Victoria Publishing*, Praha, 1994.